

BUGÜNÜN TÜRKİYE’İNDE GÖÇ GERÇEĞİ: KÜRESEL HAREKETLİLİĞİN NERESİNDEYİZ?

Kasım KARATAŞ
Hacettepe Üniversitesi, Türkiye
kkaratas@hacettepe.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-4817-9981>

Ali Artam AYYILDIZ
Hacettepe Üniversitesi, Türkiye
aliartam17@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-3854-4906>

<i>Atf</i>	Karataş, K.; Ayyıldız, A. A. (2021). BUGÜNÜN TÜRKİYE’İNDE GÖÇ GERÇEĞİ: KÜRESEL HAREKETLİLİĞİN NERESİNDEYİZ?. İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13(2), 473-500
------------	--

ÖZ

Küreselleşmenin artan bir oranda etkisini hissettirmesiyle birlikte göç olgusu dünyanın dört bir yanında gündemin ön sıralarında yer almaktadır. 20.Yüzyılın ikinci yarısının başlamasıyla birlikte uluslararası göçün sebep olduğu sorunlar küreselleşmenin etkisiyle yaygınlaşma ve yoğunlaşmaya başlamıştır. Türkiye, jeopolitik konumu nedeniyle tarih boyunca önemli göç yollarından biri olmuştur. Bu çalışmada; küresel göç hareketliliğinin tarihsel gelişimi içinde gelinen durumda Türkiye’nin göç olgusu yönünden deneyimleri ve günümüz koşullarında küresel göç içindeki durumu ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Uluslararası Göç, Göç Akışı, Mülteci, Beyin Göçü, Türkiye*

THE FACT OF MIGRATION IN TODAY’S TURKEY: WHERE ARE WE IN GLOBAL MOBILITY?

ABSTRACT

The issue of migration has become an important topic not only in the receiving countries but also in all geographies where globalization is felt or densely experienced. After the second half of the 20th century, international migration and its problems started to expand more and intensified under the influence of globalization. Turkey has been one of the most important migration routes throughout the history due to its geopolitical position. In this study; Turkey’s situation, experiences and role in the current migration flow are discussed.

Keywords: *International Migration, Migration Flows, Refugees, Brain Drain, Turkey*

GİRİŞ

Küreselleşmenin etkisiyle yaygınlaşan **göç** hareketliliği, dünya genelinde tüm ülkeleri etkilemektedir. Bu çalışmada, küresel göç hareketliliği, tarihsel gelişimi içinde ele alınarak, günümüz koşullarında Türkiye'nin göç deneyimi, küresel göç perspektifinden değerlendirilmektedir. Bu değerlendirmede; Türkiye göç dinamikleri, göç alan / hedef ülke ile göç veren / kaynak ülke özelliği bağlamında, günümüzde yaşanan mülteci akımı ile beyin göçü olgusuna ağırlıklı bir inceleme yapılmaktadır.

KÜRESEL GÖÇ ve DEĞİŞEN DİNAMİKLER

Coğrafik yer değiştirme anlamını taşıyan göç olgusunun, tarih öncesi döneme uzandığı ve insanlık tarihi boyunca yaşandığı bilinmektedir. Günümüze uzanan bu süreç içinde, göç niceliğinde ve niteliğinde değişimler yaşanmıştır. Bu değişimler sonucu gelişen ve bugün önemle ele alınan “uluslararası göç” kavramının ise 19. yüzyılda, ulus devlet yapısıyla olgunlaştığı kabul görmektedir. Ulus devletlerin etnik ve kültürel birlik içeren yapı özelliği göstermesi bu noktada önemli rol oynamıştır. Bu dönemde şekillenen ve uluslararası alanda kabul gören ulus devletlerin siyasal yapısıyla belirlenen topraklarda yaşayan yurttaşları üzerindeki egemenlik hakları belirginleşmiştir. Bunun sonucunda ise, ulusal sınırlar belirlenerek, bu sınırlar içinde yaşayanlar ve sınırları geçenler “yurttaş” ile “yabancı” olarak tanımlanarak kayıt altına alınmıştır. Ulus-devletlerin sınırlarının “yabancılar” tarafından aşılması anlamını taşıyan uluslararası göç olgusu; ulus-devlet olarak anılan siyasal coğrafyanın, ya da ulus olarak adlandırılan siyasal topluluğun, içine yabancı kişilerin geçici ya da kalıcı biçimde katılımı anlamına gelmektedir (İçduygu, Erder & Gençkaya, 2014; 26, 52).

Uluslararası göç hareketliliği beraberinde birçok sorunun yaşanmasına neden olmuş ve bu sorunlara çözüm geliştirilmesi zorunlu hale gelmiştir. Bu nedenle, uluslararası göçün temel aktörleri olan; göç veren devlet, göç alan devlet ve göçmenler birlikte ele alınarak değerlendirilmekte ve göç olgusunun karmaşık yapısı içinde göç yönetimi için çaba gösterilmektedir. Uluslararası göç nedeniyle ortaya çıkan sorunlar, 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra küreselleşmenin etkisiyle yaygınlaşmaya ve yoğunlaşmaya başlamıştır (Czaika ve Haas, 2014: 285; Şener, 2017: 19). Küreselleşme, dünyada yaşanan göç hareketliliğinde büyük değişikliklere neden olmuştur. Bu değişikliklerin, neoliberal politikalarının yaygınlaşması sonucu ülkeler arası ve ülke içi sosyo-ekonomik eşitsizliğin derinleşmesine bağlı olduğu bildirilmektedir. Küreselleşme ile derinleşen gelir eşitsizliği ve yoksulluğun yaygınlaşması sonucunda ise ülke içinde ve ülkeler arasında göç hareketliliği giderek daha yaygın hale dönüşmektedir (Castles, 2002: 1149, 1157). Bu değişimler arasında, göçün tarihsel süreci içinde, geleneksel olarak göç kaynağı olan Avrupa ülkelerinin günümüzde uzak mesafeli uluslararası göçün önemli bir alıcı başka bir deyişle hedef bölgesi olması gösterilebilmektedir (Li, 2008: 1-4).

Savaşlar, siyasi baskı rejimleri, insan hakları ihlalleri, coğrafi koşulların uygunsuzluğu, ekonomik sorunlar, etnik çatışmalar, iç savaşlar ile can güvenliğinin olmaması gibi nedenlerle tarih boyunca göçler yaşanmış ve yaşanmaya devam etmektedir. Tarihin belli dönemlerinde -özellikle dünya savaşları döneminde- daha yoğun bir oranda yaşanan göç, günümüzde de yaygınlaşma ve yoğunlaşma eğilimini sürdürmektedir. Uluslararası göç, İkinci Dünya Savaşı izleyen süre içerisinde kapsam ve yoğunluk olarak artış göstermiştir. Savaş sonrasında, ekonomik küreselleşme sonucu olarak daha fazla ülke göç olgusundan etkilenmeye başlamış ve gelişmiş ülkelere doğru yapılan göç, üçüncü dünya ülkelerine doğru bir geçiş göstermiştir (Li, 2008: 5). Dünya üzerinde, insanların göç hareketinde, uzun zamana dayalı olarak şekillenen; kuzey-kuzey, güney-güney, güney-kuzey ve kuzey- güney yönünde dört ana göç koridorunun tanımlandığı son dönemlerde ise bunlara çok sayıda farklı göç koridorlarının eklendiği belirtilmektedir. Küresel düzeyde, gelir düzeyi yüksek ülkelerin yer aldığı küresel Kuzey’de daha fazla göçmen yaşadığı ancak uluslararası göçün daha çok güneyden kaynak aldığı ve bu yönün genellikle güney-güney koridoru olarak bölgesel düzeyde yaşandığı ileri sürülmektedir. En fazla sayıda uluslararası göçmen geçişine sahip, iki uluslu göç koridorlarına örnek olarak; Meksika’dan ABD’ye (Güney-Kuzey yolu), Sudan’dan Güney Sudan’a, Filistin’den Ürdün’e, Myanmar’ dan Tayland’a (Güney-Güney yolları) ve Hindistan’dan Birleşik Arap Emirlikleri’ne (Güney-Kuzey yolu) yapılan göçler verilmektedir. Kuzey-Kuzey ve Güney-Kuzey yolları arasında Amerika Birleşik Devletleri (ABD) en çok tercih edilen hedef ülke olarak tanımlanmakta ve Güney-Güney ve Kuzey-Güney yolları arasında ise, Rusya’nın hem göç veren hem de göç alan ülke özelliği göstermesinin önemli olduğu belirtilmektedir (Johnson, 2020: 2). Göçlerin büyük bir bölümünün güney-güney koridoru olarak tanımlanan Orta Asya ülkeleri, Rusya ve Ukrayna arasında yaşandığı (Demirhan ve Aslan, 2015: 28) ve günümüzde göçün küreselleşmesine bağlı olarak çok fazla sayıda ülkenin göç hareketlerinden etkilendiği bildirilmektedir (Güllüpınar, 2012: 55). Küreselleşme sonucu ülkeler arasında artan sosyal, ekonomik ve kültürel bağlılığın, göç veren ve göç alan ülkeler arasında yer değiştirme hareketini kolaylaştırdığı ve değiştirdiği ileri sürülmektedir (Czaika & Haas, 2014: 285). Bu duruma en iyi örnek olarak, Avrupa ülkelerinde yaşanan değişim verilmektedir. Yüzyıllar boyunca Avrupalıların, dünyanın başka yerlerindeki topraklara sömürgeler yoluyla hareketleri, yirminci yüzyılın ikinci yarısında tersi harekete dönüşmüş ve Avrupa Birliği ülkeleri küresel göç mıknaısına dönüşmüştür. Avrupa’nın bir göçmen kaynağı olarak göreceli öneminin azalması, küresel göç modellerindeki temel değişimlerle bağlantılı olup diğer yönlerde göç hareketleri ile ilişkilendirmektedir. Bu bağlamda; güney ve güneydoğu Asya ve (Kuzey Amerika) Latin Amerika’dan ABD, Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda gibi yerleşim ülkelerine göçün artması ile ilişkilendirilmektedir. Birçok Latin Amerika ülkesi göçte ciddi bir

düşüş yaşarken, Panama, Peru, Brezilya ve Honduras dahil bazı ülkelerin göçten etkilendiği görülmektedir. Bu durumlar, Latin Amerika'nın küresel ekonomide gerilemesi ile Avrupa'dan gelen ve Amerika'ya göç eden Avrupalı göçmenlerin azalmasına bağlanmaktadır.

Göçün küreselleşmesi, dünya genelinde ve bölgeler düzeyinde göç hacmi ve göç niteliğinin çeşitlenmesinin ayrıntılı bir şekilde ele alınmasını gerektirmektedir. Bir başka deyişle, küreselleşmenin dünya genelinde tüm bölgeleri benzer biçimde etkilemesinin olanaklı olamayacağı ve küresel örüntülerin altında yatan, bölgesel eğilimlerin çözümlenmesinin de çok önemli olduğu vurgulanmaktadır (Czaika & Haas, 2014: 294). Bu bağlamda, bölgesel altyapı ve özelliklerinin göz ardı edilmediği dünya göç istatistiklerine gereksinim bulunmaktadır. Uluslararası göçün son yıllarda artma eğilimi gösterdiği ve göçmenlerin giderek daha uzun mesafeler kat ettiği ve göçmen etnik kökenlerinin ve hedef ülke seçimlerinin çok daha çeşitli hale geldiği düşünülmektedir (De Haas, Czaika, Flahaux, Mahendra, Natter, Vezzoli & Villares-Varela, 2019: 888).

Az gelişmiş ülkelerden gelişmiş ülkelere doğru gerçekleşen göçler, 1950'li yıllarda başlamış ve sonraki yıllarda artarak sürmüştür. Bölgesel farklılıklar içeren Avrupa, Kuzey Amerika ve Okyanusya ile özellikle Avustralya gibi ekonomik olarak gelişmiş bölgelere göç akışının yanı sıra az da olsa Asya, Latin Amerika ve çok az derecede Afrika'ya da uluslararası göçler yaşandığı bilinmektedir. Amerika, Kanada ve Avustralya gibi gelişmiş kapitalist ülkelerin, özellikle dünyanın daha az gelişmiş bölgelerinden yüksek eğitilmiş insan sermayesini çekerek uluslararası göçten kazanç sağladıkları vurgulanmaktadır. Bu gerçeğe karşın, farklı nitelikte göçmenler için gelişmiş ülkeler her zaman cazip olabilmektedir (Li, 2008: 5; Nawrotzki & Jiang, 2015: 117). Gelişmiş ülkeler, çoğunlukla vasıfsız nitelikte olan göçmeni kendi vasıfsız işçisinden çok daha ucuza çalıştırabildikleri için göçmen olarak kabul etmeyi tercih edebilmektedir (Güllüpnar, 2012: 82). Bu duruma bağlı olarak ortaya çıkan ve giderek daha fazla ülkenin göç hareketlerinden aynı anda önemli ölçüde etkilenme eğilimi; göçün küreselleşmesi olarak tanımlanmakta ve bu durumun da ekonomik küreselleşmenin bir sonucu olduğu ileri sürülmektedir (Li, 2008: 19).

Uluslararası Göç Örgütü'nün (UGÖ) 2020 tarihli dünya göç raporunda; uluslararası göçmen sayısının küresel olarak 272 milyona ulaştığının tahmin edildiği ve bu sayının yaklaşık üçte ikisini ise iş gücü göçünden oluştuğu bildirilmektedir (IOM, 2020: 2, 3). Bu rakam dünya nüfusunun çok küçük bir yüzdesi (%3, 5) olarak değerlendirilebilir. Ancak, uluslararası göç sayısının ve hızının beklenmedik ani gelişen olaylarla (ciddi istikrarsızlık, ekonomik kriz veya çatışma gibi) ve uzun vadeli eğilimlerle (demografik değişim, ekonomik kalkınma, iletişim teknolojisi ilerlemeleri ve ulaşım olanağı gibi) yakından bağlantılı olduğu için

gelecek zaman dilimlerinde ne oranda kalacağı tahmini güç olmaktadır. Uzun vadeli veriler, uluslararası göçün, ekonomik, coğrafi, demografik yapısının uzun yıllar boyunca gelişen göç “koridorları” gibi farklı birçok faktör tarafından şekillendiğini göstermektedir. En büyük koridorlarının ise; gelişmekte olan ülkelerden, ABD, Fransa, Rusya Federasyonu, Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan gibi daha büyük ekonomilere doğru gitme eğilimi gösterdiği ve bu eğilimin uzun sürme olasılığı vurgulanmaktadır (IOM, 2020: 3). Bu raporda; 2019 yılında, Avrupa ve Asya’nın her biri sırasıyla toplam 82 milyon ve 84 milyon uluslararası göçmene ev sahipliği yaparak toplam küresel uluslararası göçmen oranının %61’ini yerleştiği bildirilmektedir. Aynı yıl içinde, bu bölgeleri yüzde 10 oranıyla Afrika, yüzde 4 oran ile Latin Amerika ve Karayipler ve de yüzde 3 oranla Okyanusya izlemektedir. Her bölgedeki nüfusun büyüklüğü ile karşılaştırıldığında, 2019 yılında uluslararası göçmenlerin payı, uluslararası göçmenlerin sırasıyla toplam nüfusun yüzde 21’ini, yüzde 16’sını ve yüzde 11’ini temsil ettiği Okyanusya, Kuzey Amerika ve Avrupa’da en yüksek oranda yaşandığı görülmektedir. Avrupa, bu dönemde 25 milyon uluslararası göçmen artışı ile ikinci en büyük göçmen sayısına sahip olurken Kuzey Amerika’da 18 milyon, Afrika’da 11 milyon uluslararası göçmen yaşadığı gösterilmekte ve tüm uluslararası göçmenlerin yarıdan fazlasının ise (141 milyon) Avrupa ve Kuzey Amerika’da yaşadığı bildirilmektedir (IOM, 2020: 24). Uluslararası göçmenlerin yaklaşık üçte ikisinin (yaklaşık 176 milyon) ekonomik düzeyi yüksek ülkelere geri kalan üçte bir oranında göçmenin ise orta gelir düzeyli ülkelerde yaşamayı sürdürdüğü bildirilmektedir (IOM, 2020: 18).

Küresel ölçekte mülteci sayısında 2012 yılında yaşanan yüksekliğin yavaşlamasına karşın 2018 yılında, uluslararası koruma arayan ve mülteci statülerinin belirlenmesini bekleyen yaklaşık 3, 5 milyon insan olduğu belirtilmektedir. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) özelinde ülkeye yerleştirilen mülteci sayısındaki önemli düşüş, kabul edilen mülteci sayısının sınırlanması yanında “yüksek riskli” ülkelerden gelen mülteciler için yoğun önlemlerin alınmasına bağlı olarak yaşanmıştır. Bu gelişme ile ABD mülteciler için en iyi yerleşim ülkesi olma özelliğini yitirmiş ve son on yılda yerleştirilen mülteci sayısında istikrarlı bir artış gösteren Kanada, 2018’de en iyi yerleşim ülkesi haline gelmiştir (IOM, 2020: 41). Aynı yıl içinde, Türkiye, başta Suriyeliler (3, 6 milyondan fazla) olmak üzere 3, 7 milyon mülteci sayısı ile dünyanın en fazla mülteciye ev sahipliği yapan ülkesi olmuştur. Küresel mülteci nüfusunda Suriyelilerin önemli bir oranına ev sahipliği yapan diğer iki sınır ülkesi olan Ürdün ve Lübnan da ilk 10 ülke arasında yer almıştır. Pakistan ve İran İslam Cumhuriyeti de iki ana ülke olarak ilk 10 mülteci barındıran ülke olarak bildirilmektedir (IOM, 2020: 39, 40). Günümüzde çoklu faktörlerin etkisi ile yaşanan uluslararası göçün küreselleşmenin bir sonucu olduğu vurgulanırken halen küresel düzeyde uluslararası göçün yönetimini ve

lkeler arası işbirliğini destekleyecek gç rejiminin eksik olduğu bildirilmektedir (Pecoud, 2020: 15). Johnson (2020) ise, makalesinde uluslararası gücün küresel bağlamda yeniden değerlendirilmesi gerektiğine işaret ederken ulusal güç politikalarının uluslararası gç eğilimlerini şekillendirmeye devam ettiğini vurgulayarak ulusal düzeyde gç yönetiminin önemine değinmektedir (Johnson, 2020: 16). Bu bağlamda küresel güç dinamikleri işığında; Türkiye'nin gç deneyiminin tarihsel süreci içindeki değişimi gç yönetimi açısından büyük önem taşımaktadır.

ULUSLARARASI GÇ VE TÜRKİYE

Türkiye, jeopolitik konumu sebebiyle tarih boyunca önemli gç güzergahı olmuş ve farklı dönemlerde çevresindeki ülkelerde yaşanan büyük sorunlar nedeniyle, kitlesel ölçekte gçlerle karşılaşmıştır. Bu sebeple, Türkiye tarihinde, gçlerin önemli bir yeri bulunmaktadır. Türkiye, gelişmiş-kalkınmış Avrupa Birliği Devletleri ile türlü sosyal, ekonomik ve siyasal sorunlardan etkilenen birçok Asya ve Ortadoğu lkesi arasında bir geçiş ülkesi yönünde bir köprü durumuna gelmiştir (Demirhan & Aslan, 2015: 27). Ülkelerin gç ile ilişkisi, ilgili literatürde genel olarak kaynak ülke, transit ülke ve hedef ülke başlıkları altında incelenmektedir. Buna karşılık Topçuoğlu (2016), bu sınıflamanın, gç olgusunu bir yerden başlayan ve bir başka yerde sonlanan tekyönlü bir hareket olarak düşünülmesine yol açacağı endişesiyle, bazı eksiklikler taşıdığına işaret etmektedir (Topçuoğlu, 2016: 2). Küresel gç kapsamında, Türkiye'de yaşanan göç hareketleri, tarihsel süreci içinde, kaynak ülke, transit ülke, hedef ülke başlıkları altında ele alındığında ve her başlığın kendi içinde diğer başlıklarla olan ilişkisi düşünüldüğünde, gç olgusunun karmaşık ve çok yönlü yapısı ortaya çıkmaktadır. Birçok gç alan ve güç veren ülke ile bağlantısı da Türkiye'nin gç deneyimlerini etkilemektedir (Iduygu & Aksel, 2012: 17).

TÜRKİYE'NİN GÇ VERME HAREKETLİLİĞİ

Türkiye'nin gç veren/kaynak ülke olarak tarih sahnesinde yer alması çok eski bir geçmişe dayanmamaktadır. Kaynak lke olarak, gç verme 1960'lı yıllarda Türkiye'deki işsizlik yükünün düşmesi ve demeler dengesinin iyi bir düzeye gelebilmesi açısından gereksinim duyulan dövizlerin ülkeye gelebilmesi açısından desteklenerek gç veren ülke olma politikası benimsenmiştir. Avrupa lkelerinin özellikle başlangıçta Almanya'nın yabancı iş gücüne duyduğu ihtiyaç doğrultusunda Türkiye'den göçmen işçi gönderilmiştir. Bu gereksinim, net bir şekilde kalkınma planlarında açıklanmış olsa da izlenen politikaların zaman içinde ne tür değişikliklere uğradığı konusunda bilginin az olduğu bildirilmektedir (Iduygu ve diğer., 2014: 183, 184).

Türkiye'den yabancı ülkelere işçi gönderiminde, 1950 ve 1960 yılları arasında ekonomik ve toplumsal değişimlerle yaşanan ig süreci etkili olmuş ve bu

durumunda dış göçü tetiklediği bildirilmiştir. Gelişmiş kapitalist ülkelerde iş gücüne duyulan ihtiyaç, nüfus artış hızı fazla olan ülkelerdeki işsizlik oranları ile arz ve talep dengesi içinde karşılık bulmuştur. Türkiye, ilk olarak 1961 yılında Almanya; 1964 yılında Hollanda, Belçika ve Avusturya; 1965 yılında Fransa, 1967 yılı İsveç ve 1968 yılında ise Avustralya'ya göçmen olarak işçi göndermiştir. Türkiye ile Almanya, Hollanda, Belçika, Avusturya, Fransa, İsveç, İsviçre, İngiltere ve Danimarka gibi Avrupa Birliği devletleri arasında imzalanan anlaşmalar kapsamında Türkiye'den söz konusu ülkelere binlerce Türk işçisi göç etmiştir. İlk işçi göçü 1961 yılında gerçekleşmiş ve 1961 - 1973 yılları arasında yaklaşık olarak 775.000 Türk işçisi göçmen olarak ülkemizden ayrılmıştır. Türkiye'den gönderilen göçmen işçi sayısı Almanya'da 1980 yılında 1.462.000 iken 1990 yılında 1.695.000 ve 2000 yılında ise 2 milyona ulaşmıştır (Kocadaş, 2016: 15, 16). Avrupa ülkelerine yönelen Türk iş gücü göçünü oluşturan göçmenlerin ilkleri gittikleri ülkelerde "Geçici İşçi-Konuk" ve "Yabancı "olarak tanımlanmıştır. Ancak 1970'li yıllarda ikinci kuşak göçmen sayısının hızla yükselmesi yanında yapılan evlilikler ile kalıcı yerleşimin söz konusu olması, Türk göçmenlerin ekonomik yönden güçlenmeleri, Türkiye'de yaşayan aile üyeleri ile birleşme olanağının sağlanması sayesinde, Avrupa ülkelerine en fazla göçmen gönderen ülkenin Türkiye olduğu gerçeği ortaya çıkmıştır. Avrupa'da Türk göçmen sayısı Türkiye'de yaşanan 1980 askeri darbesi sonrasında toplumsal sürece bağlı olarak artmıştır. Aynı zamanda, 1980'lerden sonra Batı Avrupa ülkelerinin yabancı işçi alımını durdurmasıyla Türk işçilerinin göç güzergâhı inşaat ve altyapı çalışmaları gibi işlerde istihdam sağlanması amacıyla Ürdün, Suudi Arabistan ve Libya gibi ülkelerin tercih edilmesiyle büyük bir oranda yön değiştirmiştir. Türkiye 1990'lı yıllardan sonra kaynak ülke olarak iş gücü göç yönünün Sovyetler Birliği'nden dağılan ülkelere yönelmesi ile farklı yöne evrilmiştir (Deniz, 2014: 178; İçduygu, 2012: 12, 13, 16; Kaya, 2008: 151, 155).

Türkiye'den 1980 ile 1995 yılları arasında 350.000'e yakın insan ise siyasi sığınma yoluyla bazı Avrupa ülkelerine göç etmiştir. Bu durum özellikle 1980 sonrası dönemde başlamış olup 1990'ların başlarına dek siyasi sığınma isteyenlerin sayısında artış görülmüştür. Ülkemizden 1983-1985 yılları arasında Avrupa ülkelerine iltica başvurusu yapan Türk vatandaşının yıllık ortalama sayısı 11.000 iken 1989-1991 yılları arasında bu sayının 47.000 olduğu bilinmektedir. Son dönemlere ilişkin verilerin iltica başvurularında düşüşü göstermesine karşın 1990'lı yılların ortalamasının 37.000 olması; 1980-1990 arasında her beş kişiden birinin siyasi mülteci olarak Avrupa ülkelerine yönlendiğini göstermektedir. Bu veriler ışığında, Türkiye'de 1980'li yıllar ile 2000'li yıllar arasında ağırlıklı olarak sığınmacı göçlerinin yaşandığı görülmektedir. Türkiye'nin genel olarak göç veren ülke olarak tanımlanmasında değişimin görülmesi; 2000'li yıllardan sonra tüm gelişmiş ülkelerde göçmenlere ve sığınmacılara karşı sürdürülen düşmanca tutum

ile birlikte göçü durdurma/sınırlandırma adına alınan sert önlemlerin yoğunlaşması, 'kaçak', 'düzensiz', 'gizli', 'kayıt dışı', 'yasa dışı' gibi suçlayıcı tanımlamalarla şekillenen yeni bir göç yönetimi sürecine bağlı olduğu bildirilmektedir (Sirkeci, Cohen & Yazgan , 2012: 36; İçduygu vd., , 2014: 214; Sirkeci & Yüceşahin, 2014: 4). Bugün Türkiye'den dış göçle ayrılan ve yurt dışında yaşayan yaklaşık 4 milyonu aşan Türk nüfusunun yaşamlarını Avrupa'da sürdürdüğü bilinmektedir. İngiltere, Hollanda, Fransa ve Almanya başta olmak üzere pek çok Avrupa ülkesi Türk göçmenlere yoğun olarak ev sahipliği yapmaktadır. Türkiye'nin 1960'lı yıllara dek yurt dışına göçmen vermediği bu dönemde görülen dış göçlerin gayrimüslimlerden oluştuğu ve bu göçün ise ekonomik nedenler yerine siyasal ve kültürel gerekçelerle yapıldığı bildirilmektedir (Esenlikçi & Engin, 2019: 66). Bu dönemde, binlerce gayrimüslim vatandaşın zaman zaman bireysel zaman zaman kitlesel biçimde Türkiye'den ayrıldığı bilinmektedir. Gayrimüslim gruplar arasında 1935 yılında on binlerce Rum kökenli Türkiye Cumhuriyeti vatandaşının ayrılması ile 1948 ve 1952 yılları arasında ise yaklaşık otuz beş bin Musevi kökenli Türkiye Cumhuriyeti vatandaşının Türkiye'den ayrılması örnek olarak verilmektedir (Demirhan & Aslan, 2015: 38; Demir, 2016: 150). Batı Avrupa ülkelerine doğru yaşanan Türkiye kaynaklı göçler sonucunda sayıları 5 milyonu aşan göçmen vatandaşımızın ülke dışında yaşaması Türkiye'yi dünya genelinde sınırlarının dışında en fazla vatandaşı yaşayan ülkeler arasına yerleştirmektedir. Bu bağlamda Türkiye ile Almanya arasındaki göç koridoru dünya göç koridorları arasında önemli bir koridor olarak tanımlanmaktadır (Esenlikçi & Engin, 2019: 66). Ancak, bu koridorun yanına diğer göç koridorlarını da kapsayan nitelikli insan gücünün Türkiye'den ayrılma yönünde görülen hareketliliği küresel beyin göçü dinamiklerinden bağımsız ele alınamayacaktır.

KÜRESEL BEYİN GÖÇÜ VE TÜRKİYE DENEYİMİ

Küreselleşme ile birlikte gelişmiş ülkeler tarafında izlenen politikaların da etkisiyle, uluslararası göçün içinde günümüzde ve ilerleyen yıllarda beyin göçünün süreceği ilgili literatürde önemle vurgulanmaktadır. Beyin göçü olgusu, uluslararası göç çeşitleri içinde artış gösteren bir oranda genişlemesi ve de beyin göçünü gerçekleştiren ülkeler açısından nitelikli insan gücü kaybının önemli bir dezavantaj oluşturması açısından, göç tartışmalarında beyin göçü uluslararası göç kapsamında önemli bir kategori olarak ele alınmaktadır.

Uluslararası düzeyde gerçekleşen göç hareketliliğinde, oranı en fazla büyüme gösteren göç kategorisi beyin göçü olmaktadır. Beyin göçü, yüksek düzeyde eğitim ve niteliğe sahip insan gücünün, daha iyi yaşam ve çalışma olanakları sunan ülkeyi tercihi ile kendi ülkesini terk etmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu tipte göçün mikro düzeyde (bireysel tercih) değerlendirilmesinde itici ve çekici faktörlere bağlı olduğu düşünülebilir. Ancak, Karaduman ve Çoban'ın nitelikli iş gücü göçü üzerine yapmış oldukları bir araştırmada, beyin göçünün sadece

birkaç sebebe bağlı olmadığı, çok değişik sosyal, siyasal ve istihdam ile ilgili faktörün göç kararının alınmasında önemli etkide bulunduğu ve itici faktörlerin çekici faktörlerden daha etkili olduğu gösterilmiştir (Karaduman & Çoban, 2019: 336, 337). Gelişmekte olan ülkelerdeki, iyi eğitilmiş ve yüksek nitelikli iş gücü, ekonomik düzeyi daha gelişmiş ülkelere doğru akmakta ve günümüzde küresel ölçekte gittikçe artan bir oranda akış yaşanmaktadır.

Beyin göçü, özellikle gelişmekte olan toplumlar için büyük önem taşımaktadır. Çünkü gelişmekte olan ülkeler beyin göçü nedeniyle, gelişme için gereken nitelikli insan kaynağını kaybetmektedir. Göç eden için, ülkesinde ona yapılan yatırım ve harcamalar toplamı boşa giderken yeni yerleşilen gelişmiş ülke bu durumda, hazır yetişmiş insan kaynağına sahip olarak daha kazançlı çıkmaktadır. Bu nedenlerle, daha öncesi olmakla birlikte 1960'lı yıllarda yoğunlaşmaya başlayan beyin göçü ve bu konuya duyulan ilgi günümüzde büyük ilgi kaynağı olmaktadır. Bu nedenlerle, konu; politikacılar, ekonomistler, bilim adamları, araştırmacılar, yöneticiler, kurum ve kuruluşlar tarafından farklı boyutları ele alınarak irdelenmektedir. Nitelikli iş gücü/insan kaynağının; bir ülkenin ekonomik olarak gelişmesinde önemli bir faktör olduğu bilinmekte olduğu savı doğrultusunda beyin göçü değerlendirildiğinde; gerçekleşen beyin göçünün, kaynak ülke açısından negatif sonuçlar doğuracağı açıktır.

Günümüzde, bilgi ve bilgiye dayalı üretimin küreselleşmede itici güç haline gelmesiyle birlikte, göçün hedefi konumunda bulunan gelişmiş ülkeler kabul edecekleri göçmenler konusunda niteliğe dayalı daha seçici göç politikaları izlemeye başlamıştır. Bu bağlamda en yüksek nitelikte insanları kendi ülkelerine çekme açısından önemli bir rekabet ortamının yaratıldığından söz edilmektedir. Bu nedenlerle, beyin göçünün ülkelerin kalkınmasıyla olan yakın ilişkisi üzerinden ele alınarak irdelenmesi yararlı olacaktır.

Göç veren ülkelerin kalkınma çabalarında göçün etkisini değerlendiren uluslararası kuruluşlar, bir ülkenin yurt dışında diaspora halinde yaşayan vatandaşlarının, ülkelere teknoloji ve bilgi düzeyinde yatırım yapmaları durumunda para transferi ve yatırım yapabileceklerini vurgulamaktadır. Bunun yanında ülkeye geriye dönüş yapmaları durumunda ise edinilen olumlu yurt dışı deneyimlerin kısa dönemli yurt dışı dolaşımların gerçekleştiği durumlarda beyin göçünün kaynak ülkeye olan olumsuz etkilerini dengelenebileceği belirtilmektedir. Uluslararası göçün eğitim niteliği ve oranı açısından beyin göçü ele alındığında son 30 yıl içinde büyük bir artışın kanıtlandığı bildirilmektedir (Özden & Schiff, 2006: 152). Göçün, göçün kaynağı olan ülkelerin kalkınması üzerinde olumlu katkı gösterme potansiyeli üzerinde çalışılmakta ve uluslararası kuruluşlar tarafından 2000'li yılların başından beri ele alınarak; göç ve kalkınma başlığında tartışılmaktadır. Bu tartışmalarda isimleri geçen; Dünya Bankası

(DB), Uluslararası Para Fonu (UPF) ve Uluslararası Göç Örgütü (UGÖ) gibi kuruluşlar, çalışan göçmenlerin gerçekleştirdikleri para havaleleri ve yaptıkları yatırımlar aracılığıyla kaynak ülkelerin maddi kalkınmasında önemli bir faktör olabileceğini belirtirken; Birleşmiş Milletler geriye dönüş ve diaspora etkisi gibi maddi olmayan faktörleri öne çıkararak konuyu tartışmaktadır.

Beyin göçü olgusunun kaynak ülkeler açısından yaşanan negatif etkilerini nötrleyecek ve kaynak ülkenin ekonomik olarak gelişmesinde faydalı bir faktör olarak tanımlanabilecek bir etkisi ise alan yazınında bilinen adıyla “diaspora” bağlamında ele alınan etkidir. Diaspora etkisi; 1990’lı yılların sonunda beyin göçü tartışmalarında ele alınmış ve kaynak ülkelere göç eden insanların geriye dönmeleri bile, buldukları ülke ile anavatanları arasında gerçekleştirecekleri akademik, ticaret, teknoloji ve işbirliği gibi alanlarda sağlayacakları katkıların kaynak ülkelerin kalkınmasında olumlu bir etki sağlayacağını belirtmektedir. Diaspora etkisini göç konusunda önemseyen görüşler; göçmenlerin hem iş hem de aile yaşamında kurdukları yeni düzenin daha olumlu bulunması nedeniyle bu düzeni bırakarak kendi ülkelerine dönmelerinin çok az olasılık göstereceğini savunmaktadırlar. Buna karşın göçmenlerin, yeni ülkedeki olumlu deneyimlerden elde edilen kazanımların kendi ülkelerinin kalkınma çabalarına katkıda bulunabilecek bir güç kaynağı olarak görülmektedir. Silikon vadisi bu anlamda Hindistan ve Tayvan kaynak ülke göçmenlerinin etkilerine örnek gösterilmektedir (Saxenian, 2002: 28, 29).

Türkiye’de beyin göçüyle ilgili tam ve doğru verilere ulaşma olanağının çok kısıtlı olmasına karşın yapılan çalışmaların, son dönemlerde beyin göçünde önemli ölçüde artışın yaşandığını göstermektedir (Gökbayrak, 2008: 73). Dalgıç, 1977 yılında kaleme aldığı makalesinde, yapılan bir çalışmadan söz etmekte ve 1940-1967 yılları arasında doktoralı 409 uzman araştırmacının %53’ünün Türkiye’den yurt dışına göç ettiğini ve bu durumun ülkemizden nitelikli insan gücü kaybı açısından acıklı bir durum olduğunu bildirmektedir (Dalgıç, 1977: 5). Bu makalede yapılan değerlendirme, nitelikli iş gücünün ülke kalkınmasındaki rolü çerçevesinde düşünüldüğünde nitelikli iş gücü kaybının Türkiye için önemli sorun oluşturacağı vurgulanmaktadır. Çünkü, uluslararası iş piyasaları nitelikli çalışan yönünde göçmen politikalarına yön verebilmekte ve nitelikli göçmen tanımlarının ortak noktasını ise eğitim düzeyinin yüksek olması oluşturmaktadır. Bu bağlamda gelişmiş ülkeler arasında da nitelikli çalışmanı çekebilme için rekabet ortamı yaratıldığı belirtilmektedir (Weinar & Klekowski von Koppenfels, 2020: 9-11). Uluslararası Göç Örgütü, göçmenlerin kaynak ülkeye geri dönmelerini cesaretlendirici çeşitli programlar oluşturmaktadır. UGÖ’ne göre uluslararası göç etkili bir biçimde yönetilebilirse ülkelerin kalkınması üzerinde olumlu etkileri olabilecektir. Ancak, bu etki hem hedef hem de kaynak ülke için belirtilmektedir ki beyin göçü bağlamında da bu etkinin kaynak ülke yönünde

sağlanabilmesi için stratejik planlamalara gereksinim olduğu da belirtilmektedir. UGÖ, beyin göçü sebebiyle yurt dışında yaşayan nitelikli göçmenlerin ülkelerine geri dönebilmelerini kolaylaştırmak amacıyla kısa dönemli beyin dolaşımını teşvik edici programlar gerçekleştirmektedir. Ancak, yaşanan deneyimler, beyin göçü kapsamında geriye dönüşlerin, göç veren ülkenin kalkınma çabalarına katkı sağlanmasını gerçekleştiremediğini de gözler önüne sermektedir. Bu nedenlerle, kaynak ülkelerde kamu politikalarının bilinçli bir şekilde oluşturulması ve bunların tümüyle uygulanmaya geçirilmesiyle geri dönüşlerin motive edilebileceği bildirilmektedir. Bu konuda en iyi uygulama örneklerinin Çin ve Tayvan deneyimlerinde yaşandığı ileri sürülerek benzer modeller önerilmektedir. Bu örnekler iyi bir şekilde analiz edildiğinde ise, geriye dönmeyi gerçekleştirecek politikaların özünde bilgiye dayalı ve motivasyonel yapının ortaya çıktığı görülmektedir. Bu politikaların temelinde; öncelikli biçimde, beyin göçünde öne çıkan belirgin meslek gruplarına odaklı özel olanakların sunulduğu yapı tanımlanmaktadır. Bu açıdan yapılan düzenlemelerle, iyi bir iş bulma, iyi düzeyde maddi ücret sağlanması, çalışma ortamının geliştirilmesi gibi motivasyon unsurlarının sağlanması etkili olabilmektedir. Bunun gibi iş ve sosyal yaşamı geliştirici diğer unsurların aileyi ve çocukları da ele alacak biçimde düzenlenmesinin önemli olduğu bilinmektedir. Türkiye'nin küresel göç hareketinde de tanımlanan beyin göçü olgusunun, uluslararası göç bağlamında, son 60 yılda önemli bir göç kategorisi olarak ele alındığı görülmektedir.

Beyin göçü tarihsel süreç içinde dünya genelinde belirli dönemlerde yaşanmış olmasına karşın 1960'lı yıllarda yoğunlaşarak gelişmekte olan ülkelerde yaşayan iyi eğitilmiş ve nitelikli insanların gelişmiş ülkelere doğru olan göç hareketlerindeki artışla birlikte kullanımı benimsenen bir kavram olmuştur. Bilgili ve Siegel'in Türk diasporasının değişen rolüyle ilgili yazdıkları makalede Türkiye'deki göç dinamiklerinin son 60 yılda önemli ölçüde değiştiğinden ve yurt dışında yaklaşık 5 milyon insana varan geniş bir diaspora olduğundan bahsedilmektedir. Avrupa'da 1960'lı yıllarla başlayan Türkiye'den göç hareketinde düşük nitelikli göçmen popülasyonunun yerini giderek nitelikli iş gücüne bırakmasıyla Türk diasporasında yaşanan değişim hem nicel hem de nitel yönden farklılık yaratmaktadır. Bu olumlu gelişme birçok alana kuşkusuz olumlu biçimde yansyabilmektedir. Bu bağlamda, Avrupa'da yaşayan Türklerin sayısının çok olmasının Türkiye'nin Avrupa Birliği ile yaptığı müzakerelerde de önemli bir koz yarattığı ve yaratacağı bildirilmektedir (Bilgili & Siegel, 2011: 2, 18).

TÜRKİYE’NİN BEYİN GÖÇÜ DENEYİMİNDE DEĞİŞİM

Günümüzde, Türkiye’den beyin göçü nedeniyle yurt dışında yaşamayı tercih edenlerin sayısında önemli oranda bir artış olduğu ve bu durumun Türk diasporasında da büyük değişim yarattığı bilinmektedir. Birleşmiş Milletlerin 2017 yılı raporuna göre 2012 yılından itibaren 3,4 milyona yakın kişi Türkiye’den yurt dışına göç etmiştir. Bu belirtilen sayıda nitelikli insan gücü oranı ise yüzde 12’yi bulmaktadır. Türkiye’den 1980 yılında giden nitelikli insan sayısı 70 bin iken bu sayının 2010 yılı itibariyle 250 bini bulduğu bildirilmektedir. Türkiye’den göç eden nitelikli ve yükseköğretim görmüş kişilerin sayısal olarak en çok artış gösterdiği ülkelerin ise, 2000 ve 2010 yılları arasında Hollanda, Kanada ve Norveç olarak belirtilmektedir (Karaduman & Çoban, 2019: 329). Türkiye’nin kalkınma hedeflerine ulaşabilmesi için, en çok gereksinim duyulan ve önemli bir faktör olan eğitim niteliği yüksek vatandaşlarının gelişmiş ülkelere doğru göç hareketini önleyici çaba göstermesi gereklidir. Beyin göçünün giderek artış gösterdiği ve son yıllarda genç nüfusun yoğun bir biçimde gelişmiş ülkelerde çalışma ve yaşama tercihi içinde olduğu bilinmektedir. Hollanda Televizyonu’nda yayınlanan bir haber programının düzenlemiş olduğu bir araştırmada; Türkiye’den beyin göçü sebebiyle Hollanda’ya gelen yüksek nitelikli ve eğitilmiş kişilerin sayısında ciddi bir artışın yaşandığı belirlenmiştir. Hollanda Göç ve Vatandaşlık Kurumu’nun (HGVK) açıklamış olduğu bu verilere göre; bilim insanı ve iyi eğitilmiş kişilerin Hollanda’ya göçünde artışlar yaşandığı belirtilmiştir. Hollanda’ya 2016 yılında Türkiye’den 540 kişi beyin göçü kapsamında gelirken, 2017’de bu sayının 780’ne çıktığı ve 2018 yılının ilk 11 ayında ise bu sayının 1020 olduğu gösterilmiştir(URL-1).

Türkiye, son yıllarda gerçekleşen nitelikli insan göçünü tersine çevirmek amacıyla önemli çalışmaları da ele almaya başlamıştır. Yabancıların Türkiye’de çalışma izni alma prosedürlerinde kolaylıklar getirilmiş ve bürokratik işlemler azaltılarak internette yapılmasıyla süre azaltılarak motivasyonun artırılması yönünde adımlar atılmıştır. Son yıllarda, Türkiye’deki üniversitelerde eğitim gören nitelikli yabancıların ülkede kalmasını sağlamaya yönelik birtakım çalışmalar gerçekleştirilmiştir (Yılmaz-Şener & Türgen, 2018: 366). TÜBİTAK tarafından Türkiye’den gerçekleşen nitelikli ve iyi eğitilmiş insan göçünü tersine çevirmek amacıyla Yurda Dönüş Araştırma Burs Programı daha sonra Uluslararası Lider Araştırmacılar Programına dönüştürülerek bu yönde desteğini sürdürmektedir. Bu proje ile TÜBİTAK beyin göçünü tersine çevirmeyi planlamakta ve olumlu sonuçlar almaktadır. Benzer çabalar Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) tarafından da yürütülmektedir. Önceleri Kafkasya ve Asya ülkeleri öğrencilerine yönelik oluşturulan yabancı kökenli öğrencileri teşvik etmeyi amaçlayan programlar daha sonraları Balkan ve Orta Doğu ülkelerini de içerecek şekilde genişletilmiş ve giderek artan sayıda yabancı öğrenci alımı yapılmıştır. Nitelikli bir iş gücünün

yabancılar tarafından da sağlanması amacıyla batılı ülkeler tarafından benimsenen diğer motivasyonel yöntemlerin Türkiye tarafından değerlendirilmesi önemli görülmektedir. Çünkü uluslararası birçok yükseköğrenim burs ve olanağının nitelikli insan gücünü çekmede önemli olduğu bilinmektedir.

Hedef ülkeler olan gelişmiş ekonomiye sahip ülkeler, yüksek nitelikli göçmenleri cezbetmeye odaklanırken, kaynak ülke politikalarının hedefi “beyin göçüne” karşı koyma ve “beyin kazancı”na yatırım yapma yönünde olmaktadır. Bu nedenle “Beyin göçü” ve “beyin kazancı”, özellikle ekonomi ve kalkınma çalışmaları kapsamında, ilgili literatürde yer almaktadır. Birçok ülkede, Avrupa ve ABD arasında Fulbright, DAAD (Alman Akademik Değişim Servisi) ve benzeri birçok oluşum eğitim değişimini desteklemektedir. Bunların yüksek nitelikli insan gücü yanında kültürel kazanım programları olarak ele alındığı bilinmektedir. Bu desteklerin, yurt dışında yaşamının yeniden yurt dışında yaşamayı öngördürücü olması ile gelecekteki göç hareketliliğini destekleyeceği düşünülmektedir (Weinar & Klekowski von Koppenfels, 2020: 42, 86). Son yıllarda Türkiye’den nitelikli insan gücünün gelişmiş ülkelere yerleşme eğiliminin artış gösterdiği buna karşın aynı yıllarda Türkiye’nin yoğun mülteci akımına uğradığı bilinmektedir. Uluslararası göç kapsamında, kategorileri farklı iki göç hareketinden etkilenen Türkiye özellikle demografik yapısının nasıl bir değişime doğru ilerlediğini çok iyi analiz ederek değerlendirmelidir. Türkiye’ye 2017 yılında göç edenlerin %12,3’ünün 25-29 yaş grubunda olduğu buna karşın Türkiye’den gelişmiş ülkelere göç edenlerin %15,5’inin 25-29 yaş grubunda olduğu bildirilmektedir. Genç nüfusun kaybı anlamını taşıyan bu sayı ve oranlara her iki göç yönü için 20-24 ile 30-34 yaş gruplarının da eklenmesinin genç nüfus hareketinde önemli bir gerçeği ortaya koyabileceği görülmektedir. Bu gerçek bize kendi genç nüfusumuzu kaybederken Suriyeli, Iraklı, İranlı gençlerin Türkiye’ye, eğitim, iş, barınma ve sağlık gibi temel ihtiyaçlarının karşılanması talepleri ile geldiği gerçeğini doğru bir biçimde analiz edebilmemizin önemini vurgulamaktadır. Bu nedenlerle, sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda, sürdürülebilir göç politikalarına odaklanan yeni stratejilerin geliştirmesinin zorunlu olduğu düşünülebilir.

Türkiye’den nitelikli insan gücünün gelişmiş ülkelere kayması ciddi bir beyin göçü ile karşı karşıya kaldığımızı göstermektedir. Bu durumun ise; Türkiye’nin kendi nitelikli insan gücünü kaybetmesiyle kendi kalkınma kapasitesini yitirmesi anlamında tehlikeye işaret ettiği göz ardı edilmemelidir. Bu nedenle, Türkiye kendi nitelikli insan gücünü elinde tutarken birçok gelişmiş ülke deneyiminde yaşandığı gibi nitelikli yabancı insan gücünü de çekebilecek stratejiler geliştirmesi önem taşımaktadır. Nitelikli insan gücünün gelişmiş ülkeleri tercih etmesinde eğitim niteliğine uygun ve uygun ücretli iş bulma konusu, liyakat, yaşamı sürdürmede yeterli ücret politikalarının güvencesi yanında sosyal yaşam

kalitesinin iyileştirilmesi gibi birçok benzeri önlemlerin alınması gereklilik göstermektedir. Bu nedenlerle, Türkiye’de son yıllara dek, gereği kadar ilgi gösterilmeyen beyin göçü olgusu bağlamında; konunun siyasi, ekonomik, sosyal ve idari yönleri ile ele alınarak değerlendirilmeye ve gereken önlemlerin alındığı stratejilerin oluşturulmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Türkiye’nin beyin göçü ile nitelikli insan gücünü kaybederken aynı anda mülteci akını ile mücadele etmesi ve mültecilerin ihtiyaçlarına yanıt vermesi uluslararası göçün farklı iki kategorisinin zıt etkisi ile Türkiye’nin küresel göç yükünü ağırlaştırmaktadır. Bir başka deyişle, Türkiye sahip olduğu demografik ve ekonomik dinamikleri doğrultusunda iki farklı uluslararası göç eğiliminin yarattığı sorunlara çözüm geliştirmek durumunda kalmaktadır. Buna karşın, Türkiye için beyin göçü önemli bir kalkınma sorunu iken Türkiye’yi ele alan uluslararası göç akımlarına ilişkin yapılan değerlendirmelerde Türkiye’den beyin göçü olgusunun çok ihmal edildiği bildirilmektedir (Köser-Akçapar, 2006: 1, 2, 18). Yurtdışına göç edenlerin sayısında görülen artış ve bunlar arasında nitelikli göçmen kesimin ağırlıklı olması yanında kadın sayısında da belirgin bir artış gözlemlendiği belirtilmektedir. Acar’ın çalışmasında son on yılda Türkiye’den yurt dışına göç eden sayısının sürekli artış gösterdiğini bildirirken bu artışta eğitim düzeyi ve cinsiyetin önemli olduğunu vurgulamaktadır (Acar, 2017:14). Türkiye’nin, yirmi OECD ülkesi arasında, Meksika, İngiltere, Hindistan, Almanya, Çin, Filipinler ve İtalya’dan sonra en büyük 8. diaspora ağına sahip olmasına karşın mikro düzeyde göçü değerlendiren verilerin eksikliğine işaret edilmektedir. Bu nedenle, Türkiye’den göç eden kişilerin hem mikro düzeyde hem de makro düzeyde de ele alınarak toplumsal, ailesel ve bireysel bazda göçün itici ve çekici faktörlerinin irdelenerek değerlendirilmesinin önemine dikkat çekilmektedir (Acar, 2017: 13, 14).

Yüksek nitelikli göçmenliğin küresel ölçekte belirli bir bölge ile sınırlı kalmadığı, bilinenin aksine yalnızca güney-kuzey koridorunda değil her yönde yaşandığı ifade edilmektedir. Buna karşın en yaygın söylem göçün gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere doğru olduğudur. Göç olgusunun, göç alan ve veren ülkeler açısından ülke kalkınmasına olan etkileri her zaman ilgi odağı olmuştur ancak son yıllarda bu konu sürdürülebilir kalkınma hedefleri bağlamında ele alınmakta ve sürdürülebilir göç politikalarının oluşturulması konusunun önemle ele alınarak irdelenmesi önerilmektedir. Bu amaçla, Ürdün’de yapılan çalışmada, ekonomik nedenlerle yapılan göç ile mülteci olmanın benzer özellikleri yanında farklı yapısal özellikleri açıklanırken mültecilerin kitlesel göç özelliği yanında geri dönüş potansiyeli açısından zafiyet göstermeleri önemli bulunmuş ve bu doğrultuda sürdürülebilir göç politikalarına olan gereksinim vurgulanırken geri dönüş stratejilerine ihtiyaç duyulduğu bildirilmiştir (Al-Husban & Adams, 2016: 9). Wanniarachchi ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada ise; göç teorileri arasında önemli yere sahip olan itici ve çekici faktörlerin beyin göçü alanında yetersiz

kaldığı vurgulanmaktadır. Bu çalışmada bu faktörlerde öne çıkan ekonomik faktörlerin yanında sosyal faktörlerin daha az ele alındığına işaret edilmektedir. Bu nedenle bu faktörlerin organizasyonlar (çalışılan kurumlar) bazında ele alınarak incelenmesine duyulan ihtiyaç vurgulanmaktadır. Bu doğrultuda yapılan çalışma sonucunda ise beyin göçünün çalışılan organizasyonların ortamı ve kültüründen motivasyonel açıdan büyük ölçüde etkilendiği gösterilmektedir (Wanniarachchi vd., 2020: 2, 27, 28, 30). Pek çok göçmen için iş yaşamı, göç deneyimlerinin birincil belirleyicisi olmaktadır. Buna karşın, düşük veya yarı vasıflı göçmenlerin daha çok güvencesiz çalışma ortamlarında yer aldığı bilinmektedir. Yüksek nitelikli göçmenler için bu durumların tersi deneyimi yaşanırken nitelikli göçmenlerin kaynak ülke ya da hedef ülkede yeni iş olanaklarının gelişmesinde öncü rollerinin de önemli olduğu vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, beyin göçünü önlemek için oluşturulacak göç politikaları mikro ve makro bağlamda tüm özellikleriyle ele alınarak öneriler geliştirilmektedir. Bu önerilerin ise hem hedef ülke hem de kaynak ülke açısından toplumsal düzenlemeler, iş ortamları ve olanaklarını kapsadığı görülmektedir (Mallett, 2018: 9-14). Demografi, politika ve ekonomi açısından, değişen küresel eğilimlerin göç olgusu açısından ele alınması yanında göç süreçleri açısından incelemek ve göçü; cinsiyet, kimlik, sosyal eşitsizlik, aile yaşamları, ekonomi, politika ile kurum ve kuruluşları kapsayan bir yapıda değerlendirmesinin önemli olduğu vurgulanmaktadır. Bu değerlendirmelere, Türkiye'nin geçiş ülkesi ve hedef ülke özelliğinin nedenleri ve sonuçlarının da katılması önem taşımaktadır.

TÜRKİYE’NİN GEÇİŞ VE HEDEF ÜLKE DENEYİMİ

Türkiye göç veren ve alan bir ülke olma durumunu 1980’li yıllara kadar taşıırken, küresel konjonktürde gerçekleşen değişimlerin sonucuyla geçiş ülkesi konumuna gelmiştir. Geçiş/Transit ülkesi kavramı uluslararası göç hukukunda; düzenli ya da düzensiz yolların kullanımıyla bir ülkeden başka bir ülkeye göç etmek amacıyla olan mülteci ya da göçmenlerin hedef ülkeye ulaşmak için topraklarını kullandıkları üçüncü ülke olarak tanımlanmaktadır. Türkiye bu bağlamda, Avrupa ülkelerine geçiş amacıyla gelen birçok göçmene ev sahipliği yapmaktadır. Küreselleşmenin 1980’li yıllarda ortaya çıkan etkileri sonucunda, Türkiye’nin çevresindeki ülkelerle olan kültürel ve coğrafi etkileşimi, geçiş ülkesi konumuna geldiği bildirilmektedir (İçduygu & Yüksek, 2012: 442, 443). Türkiye geçiş ülkesi özelliğine ek olarak 1990’lı yılların başına doğru Bulgaristan, Irak ve Yugoslavya kaynaklı kitlesel göç hareketlerine maruz kalmış ve Türkiye’yi kitlesel düzeyde göç alan bir ülke durumuna getirmiştir. Türkiye’nin yaşanan bu göçlerle birlikte uluslararası mülteci rejimine uymasının gerekliliği tartışmaları da yeniden gündeme gelmiştir (İçduygu & Yüksek, 2012, s. 452). Avrupa Birliği talepleri doğrultusunda 2000’li yıllardan itibaren Türkiye, “yasadışı” göçe karşı yapılan mücadelede önemli başarılar elde etmiş ve “yasadışı göç” yerine “düzensiz göç”

ve “kâğıtsız göç” olarak adlandırılan göç çeşidinin en basit anlamıyla kaynak / gönderen, transit / geçiş ile alıcı / hedef ülkelere ilişkin düzenleme normlarının dışında kalarak göçleri tanımlamıştır (Goularas & Sunata, 2015: 21-23).

Türkiye’de düzensiz göç hareketleri temel olarak iki başlıkta ele alınabilir. Birinci olarak; genellikle Türkiye üzerinden insan kaçakçılığı organizasyonları aracılığıyla Avrupa’ya ulaşmayı amaçlayan göçmenler, ikinci başlıkta ise; kayıt dışı sektörlerde çalışarak para biriktirip ülkelerine dönmeyi planlayan kişiler tanımlanmaktadır. Batı devletlerinin sınırlarda uyguladığı etkili sıkı denetimlerin sonucunda “kaçak geçişlere” yönelen göçmenlerin, jeopolitik açıdan Balkanlar, Asya ve Ortadoğu arasında kilit bir konum taşıması sebebiyle batı yönünde göç hareketinde Türkiye temel bir geçiş yolu olarak geçiş ülkesi konumuna getirmiştir. Başka bir deyişle Türkiye üzerinden Avrupa’ya göçte bu göç koridoru kullanma eğilimi giderek artmaktadır. Transit ülke olarak Türkiye’yi kullanırken göçmenlerin birincil hedefi Ege Denizi üzerinden Yunanistan’a varmak ve oradan da diğer sosyo-ekonomik düzeyi yüksek ülkelere çoğunlukla Kuzey Avrupa ülkelerine ulaşma olmaktadır.

Düzensiz göçmenlerin Türkiye’ye giriş ve çıkış yapmak için en yoğun kullandıkları güzergahlar ele alındığında; batıda Aydın (Didim Adası), Balıkesir (Edremit, Ayvalık), Çanakkale (Ayvacık, Küçükkuşu), Edirne, İstanbul (Uzunköprü Meriç, İpsala, Bosnaköy), İzmir (Aliağa, Çeşme, Menemen, Menderes; Seferihisar), Muğla (Bodrum) gibi batı şeridi illeri; Doğu’da ise Ağrı (Patnos, Doğubeyazıt), Diyarbakır, Hakkari, Hatay (Yayladağı), Iğdır ve Van (Muradiye, Gevaş) illerinin yer aldığı bildirilmektedir. İstanbul şehri denizle olan bağlantısı ve geçiş güzergahında yer alması nedeniyle düzensiz göçmenlerin Türkiye’de en fazla tercih ettiği şehir olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda Türkiye’nin doğu yakası odaklı düzensiz göç girişlerinin batıda Avrupa’ya yönelmesi Türkiye’yi transit ülke konumunda cazip kılmaktadır. Bununla birlikte son on yıldır daha iyi yaşam koşulları arayan göçmenler için Türkiye, bir geçiş ülkesi olmanın yanı sıra bir hedef/varış ülkesi konumundadır.

Türkiye’nin cumhuriyetin kuruluşundan bu yana yaşadığı göç hareketleri küresel ölçekte yaşandığı gibi; mülteciler, sığınmacılar, yüksek nitelikli göçmenler, düzenli ya da düzensiz göçmenler başlığında karşımıza çıkabilmektedir. Türkiye’nin göçmenler için hedef ülke deneyimine, Osmanlı Devleti’ni ele alarak baktığımızda, Türkiye tarihinde en sık karşılaşılan göç tipinin sığınmacı ve mülteci gruplarından oluştuğu görülmektedir. Bunun nedeni olarak da; Osmanlı Devleti’nin zamanının en güçlü devletlerinden biri olması ile jeopolitik konumundan dolayı Türkiye’nin kendisine göç edenlerle ortak dini, siyasi ve kültürel değerlere sahip olması gibi bazı öznel koşullar kadar göçün kaynağı olan ülkelerde yaşanan baskı ve sorunların da etkisinin olduğu ve genel olarak açık kapı

politikasının benimsenmiş olması söylenmektedir. Tarihsel açıdan baktığımızda Osmanlı Devleti'nde yaşanan göçlerin geçmişinin 1300'lü yıllara kadar uzandığı bilinmektedir. Bu zaman diliminde Osmanlı'ya yönelen göçlerin çoğunluğu az sayıda insandan oluşurken bir kısmının ise daha büyük nüfus gruplarını da içerdiği görülmektedir. Bu duruma örnek olarak gösterilebilecek en önemli göçler 1492 yılında İspanya'da engizisyonundan kaçan sayıları yüz bin kişiye varan Sefarad Yahudileri gibi 19. Yüzyılda yaşanan milliyetçi ayaklanmalar esnasında kaçarak Osmanlı'ya sığınan mülteciler Balkanlardan ve Kafkaslardan kaçarak sığınan çeşitli etnik gruplar örnek olarak gösterilmektedir (Aktel & Kaygısız, 2018: 587, 588). Bu göçler, aynı zamanda Osmanlı'nın kendisine sığınanları ülkesine kabul ettiğini gösteren açık kapı politikasını yansıtmaları açısından önemlidir. Türkiye Cumhuriyeti'nin göç hareketliliği; 1980 öncesi ve sonrası dönem olmak üzere iki farklı özellik gösteren dönemde ele alınmalıdır. İlk dönem olarak 1923- 1980 arası dönemi ele aldığımız zaman daha çok Türk kökenli göçmenlerin gerçekleştirdiği göçlere tanık olunduğu görülmektedir. Türkiye'de, 1980 sonrası dönem incelendiğinde ise daha çok yabancı kökenli göçmenlerin göçünün gerçekleştirdiği görülmektedir. Çoğunlukla çevresindeki ülkelerde yaşanan siyasal sorunlardan dolayı Türkiye 1980'li yıllardan itibaren yaşanan uluslararası göç hareketleriyle birlikte hem transit hem de hedef ülke konumuna gelmiştir. Afganlar, İranlılar ve Peşmergeler 1980'li yıllarda ülkemize gelen yabancılar kapsamında yoğunluk gösteren gruplar olarak ele alınabilir. Doksanlı yıllarda ise ülkemize yönelen göçmen gruplarının Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucunda ortaya çıkan diğer devletlerden (Bağımsız Devletler Topluluğu / BDT) ve özellikle Karadeniz bölgesi illerine yayılan BDT ülkeleri vatandaşlarınca yapıldığı gözlenmiştir (Deniz, 2014: 194, 195). Türkiye'de 2016 Yılında "Kısa Dönem İkamet" izni bulunan toplam 4.034 yabancıdan; Irak vatandaşları 34.909 kişi ile 1. sırada, Suriye vatandaşları 3.247 kişi ile 2. sırada, Afganistan vatandaşları 14.742 kişi ile 3. sırada yer almaktadır (URL-2; URL-3). Özetle verilen bu sayılarla ifade edilen durumlar Türkiye'nin doğu yönünden uluslararası göç hareketinden etkilendiğini göstermektedir. Bu anlamda, Türkiye için, hedef ve aynı zaman transit ülke tanımlamalarına uyma eğiliminin son yıllarda yükseldiği söylenebilir. Ancak, son yıllarda yaşanan Irak, Suriye, Afgan göçmenlerin yoğunluğu dikkat çekerken hedef ülke olarak küresel göç hareketlerinde Türkiye önemli bir aktör olarak değerlendirilmektedir. Türkiye, doğudan batıya yönelen ve komşuları üzerinden gerçekleşen mülteci akınına uğramakta ve Afganistan, Keşmir ve Bangladeş gibi can ve mal emniyeti sağlanamayan ülke ve bölgelerden kaçarak önce İran ve Pakistan'a sığınan sonra da Türkiye üzerinden Avrupa'ya geçmeye çalışan düzensiz göçmenlerle mücadele etmektedir. Bu mücadelede, Afganistan işgali sonrasında İran ve Pakistan'da sığınmacılara yönelik sert tavır takınılması Türkiye üzerinden Avrupa'ya mülteci akınına hızlandırmaktadır (Arınç, 2018: 1469-1471). Türkiye'de düzensiz göçmen sayısı; 2016 yılında 51.983 iken, 2008 için

65.737, 2013’de 39.890, 2015 yılında 146.485, 2018’de 268.003 ve 2019 yılında 347.815 olmuştur. Yıllara göre düzensiz göçmen sayısının arttığı görülürken 2019 yılı için yakalanan düzensiz göçmen sayısı ise 34.878 olarak verilmiştir. Yakalanan düzensiz göçmenler arasında 2018 yılı verilerine göre, birinci sırada Afganistan ikinci sırada Pakistan 50.438 ve üçüncü sırada ise 34.053 sayısı ile Suriyeliler yer almaktadır (URL-4). Bir ülkeye yasadışı yolları kullanarak giriş yapılması ve kaçak bir durumda kalınması veya yasal yolları kullanarak giriş yapıp belirlenen yasal süre içinde çıkmayıp kaçak bir şekilde yaşamak literatürde düzensiz göç olarak adlandırılmaktadır. Hedef, transit ve kaynak ülkeler için değerlendirmeler yapıldığında; düzensiz göç kavramının farklı açılardan incelenmesi gerektiği, ayrıca Türkiye için değerlendirilmesi gereken önemli bir sorun olduğu görülmektedir. Türkiye’de düzensiz göç hem ülke içinde hem de uluslararası alanda Türkiye’nin göç sistemlerini daha önemli hale getirmiştir. Düzensiz göç beraberinde, insan ticareti ve insan kaçakçılığı sorunlarına da neden olmuştur. Yıllara göre göçmen kaçakçılığı sayısı giderek artış göstermekte olup 2014’te 1.506 iken 2019 yılında bu sayının 6.947’ye yükseldiği bildirilmektedir (URL-4). Türkiye’nin 2001 yılından itibaren göç ve iltica sistemini Avrupa Birliği (AB) müktesebatına uygun bir hale getirmek için çalışmalar yaptığı, bu nedenle hukuki ve idari yapıların yanı sıra teknik altyapıların da iyileştirilmeye çalışıldığı bildirilmektedir. Son yıllarda Türkiye’nin AB ülkeleriyle, düzensiz göçmenlerin sayısının azaltılması doğrultusunda işbirliği çalışmaları gerçekleştirdiği de bilinmektedir (İçduygu & Aksel, 2012: 30-40). Bu çabalara karşın Türkiye, farklı niteliklerde yoğun göç akımına maruz kaldığı bilinmektedir.

TÜRKİYE’NİN MÜLTECİ DENEYİMİ

Son yıllarda, dünya genelinde mülteci ve sığınmacı sayısı artış gösterirken, bu artışta Suriye’de yaşanan iç savaşın büyük ve önemli etkisinin olduğu bilinmektedir. Avrupa Komisyonu, 2018 yılı için Türkiye’de yaşayan mülteci sayısını 3.9 milyondan fazla olarak bildirmiştir. Bu sayının büyük oranı Suriye’den sığınanları kapsamaktadır. Bu durum günümüzde Türkiye Cumhuriyeti’ni dünya üzerinde en kalabalık mülteci nüfusuna ev sahipliği yapan ülke durumuna taşımıştır. Türkiye’de kayıtlı 3.9 milyonun üzerindeki mültecinin çoğunluğunu ise Suriyeliler oluştururken ardından sırasıyla Iraklılar, Afganlar, İranlılar ve Somalililer yer almaktadır. Suriyeli sığınmacı sayısı çok fazla olup yaklaşık 7.6 milyon Suriyelinin ülkesini terk ettiği ve komşu ülkelere sığınmacı olduğu bilinmektedir. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği’nin açıklamış olduğu veriler dikkate alındığı zaman yerinden edilen Suriyelilerin çoğunluğu Türkiye, Irak, Ürdün, Lübnan ve Mısır’ın oluşturduğu komşu beş ülkeye sığınmıştır. Suriye’ye komşu olan ülkeler arasında Türkiye en fazla sayıdaki sığınmacıya ev sahipliği yapan ülke durumundadır (Nurdoğan, Dur & Öztürk, 2016: 228). Suriye’den Türkiye’ye sığınmacı akını, 2011 yılında Suriye’de

yaşanan iç savaştan kaçan ilk 250-300 Suriyelinin sığınma talebi ile başlamış ve giderek artış göstererek günümüze dek sürmeye devam etmiştir. Türkiye'nin göç ile ilgili deneyimi Suriye'de 2011 yılında başlayan iç savaş sebebiyle yeni bir boyuta taşınmıştır. Bu yeni boyut, II. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan en büyük göç hareketine sahne olunmasından kaynaklanmaktadır. Suriye'den insanların zorunlu göçe maruz kalmaları sonucu kara sınırı olan Türkiye'ye kitleler halinde geçişlerin yaşanması göç sürecine hazırlıksız yakalan Türkiye'ye için farklı bir deneyim oluşturmuş ve dünyanın en fazla sığınmacı barındıran ülkesi haline gelmesine yol açmıştır. Son yıllarda yaşanan uluslararası göç hareketliliği Türkiye tarihinde farklı bir deneyim olarak tanımlanmaktadır. Bu farklı deneyim daha önceki göç hareketlerinden farklı boyutta kitlesel göçlerin yaşanmasından kaynaklanmaktadır. Türkiye Suriye'den kaçarak sığınanlara "açık kapı" politikası uygulayarak onları misafir olarak kabul etmiş ve "geçici koruma" altına almıştır. Geçici koruma, kitlesel göç akınlarında acil çözüm getirebilmek için geliştirilen bir koruma biçimi olup geri göndermeme yükümlülüğü bağlamı yanında onlara bazı haklara sahip olma ve yararlanma olanağı da sağlamaktadır. Geçici koruma altına alma; Birleşmiş Milletler Yürütme Komitesi'nin 2004 tarihli 100 No.lu kararı bağlamında kitlesel sığınmacı varlığını ve bunun süregeldiğini sığınma işlemlerinin yürütülmesi önünde engellerin olmasını gerekli kılmaktadır. Bu niteliklere uymasıyla Suriye'den Türkiye'ye kitlesel insan akışı ile gelen Suriyeliler geçici koruma statüsüne alınmıştır.

Türkiye'ye 29 Nisan 2011'de 252 kişilik bir Suriyeli grubun sınırı geçmesi ile başlayan mülteci akını günümüze kadar sürmekte olup geçici koruma altına alınan göçmen sayısının 16.10.2019 tarihi itibarıyla 3, 676.288'e ulaştığı ve Şubat 2020 tarihi itibarıyla ise 3.604.226 olarak bildirildiği görülmektedir (URL-5). Türkiye'ye sığınan Suriyeli göçmen sayısının artması yasal statü konusunun gündeme gelmesinde önemlidir. Bu çerçevede, Türkiye'de mültecilik mevzuatının temelini oluşturan 1951 tarihli "Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi" belirleyici etkiye sahiptir. Bu uluslararası sözleşmeye "coğrafi sınırlama" ile taraf olan Türkiye için sadece Avrupa'dan Türkiye'ye gelen kişilere mülteci statüsü tanınmakta olup diğerlerini kapsamayacağı açıkça belirtilmektedir. Coğrafi olarak Avrupa'nın haricindeki bir bölgeden gelen insanlar Türkiye Cumhuriyeti'ne geçici olarak sığınma hakkına sahip olmakta ve sığınmacı statüsü alabilmektedir. Bu sebeple, Türkiye'ye akın eden Suriyelerin "mülteci" olarak tanımlanması olanaklı olamamakta ve "sığınmacı" Türkiye statüsünde tanımlanmaya uygun düşmektedir. "Sığınmacı" statüsü, mültecilikten doğan bazı hakları içermediğinden bu durum hem Suriyeliler hem de Türkiye için sorun oluşturmaktadır. Bu nedenlerle, Suriyeliler lehine bazı yasal düzenlemeler Türkiye hükümeti tarafından yürürlüğe sokulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti, Suriyeli göçmenlere "1994 İltica ve Sığınma Yönetmeliği" uyarınca sığınmacı statüsü vermekte ve onlara geçici koruma sağlamaktadır. Geçici koruma altındaki Suriyeli sığınmacılar hukuken makul bir süre için Türkiye'de kalma

iznine ve üçüncü bir ülke tarafından mülteci olarak kabul edilene kadar geçici sığınma hakkına sahip bulunmaktadır. Suriye'deki çatışmaların yoğunluğunun 2014 yılında artması ve sığınmacıların büyük bir bölümünün kalıcı olduğunun belirginleşmesi Türkiye'nin zorunlu politika değişikliği yapmasına neden olmuştur. Bu çerçevede ilk olarak Nisan 2014 tarihinde Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu yürürlüğe konulmuştur. Bu Kanun ile Türkiye'de mültecilerin hukuki statüsünün açıklığa kavuşturulması yönünde ilk adım gerçekleştirilmiştir. Bu kanuna dayalı olarak daha sonra Ekim 2014'te "Geçici Koruma Yönetmeliği" çıkarılmış ve Türkiye'de kendilerine "geçici koruma statüsü" verilen Suriyelilerin bağlı oldukları geçici koruma rejimi yeniden düzenlenmiştir. Bu yolla, Suriye'den gelen mültecilerin sahip oldukları haklar, yasal statü ve ulaşabilecekleri sosyal yardımlar net bir biçimde açıklığa kavuşturulmuştur. Devletlerin taraf olduğu uluslararası sözleşme ya da metinde bulunmayan bir konuya ilişkin düzenleme yapması egemenlik hakkının bir gereğidir. Bu bağlamda; Türkiye, 1951 sözleşmesinde yer almayan ikincil koruma statüsünü Kanun ile düzenlemiştir. 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne göre; sözleşmenin düzenlemediği mülteci statüsü dışında kalan kişilere ilişkin ikincil koruma statüsü getirilmesi yer almaktadır. İkincil koruma statüsünü düzenleyen madde, ülkeye gelen yabancıya bu statünün verilebilmesi için iki şarttan söz etmekte ve birinci şart, ön şart olarak kabul edilebilecek olan 'mülteci veya şartlı mülteci olarak nitelendirilememe' durumunu içermektedir. İkinci şart ise, yabancı'nın 'menşe ülkesi veya ikamet ülkesine gönderildiği takdirde üç ihtimal olarak sayılan bazı olumsuz durumlarla karşılaşma' durumudur. Bu iki şartın birlikte gerçekleşmesi halinde, yabancıya ikincil koruma statüsünün verileceği düzenlemesi getirilmiştir. Bu düzenlemelerin getirilmesinde son yıllarda yaşanan göç hareketleri yanında uluslararası mülteci politikalarının etkili olduğu bilinmektedir (Nurdoğan & Öztürk, 2018: 1165, 1168).

Geçici Koruma Yönetmeliğinde, Suriyeli göçmenler için "geçici korunanlar" ifadesi kullanılmakta ve "geçici korunan" Suriyeli göçmenlere "geçici koruma kimlik belgesi" verilme hakkı yanında sağlık hizmeti, eğitim ve iş olanaklarına erişim ile sosyal yardım hizmetleri yanında tercümanlık hizmetlerinin sağlanması da güvence altına alınmaktadır. Türkiye'nin 2014'te yürürlüğe soktuğu "Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu" ile Suriyelilerin bazı hakları yasal güvence altına alınmış ve bu kanuna dayalı bir şekilde kimlik belgesi alan göçmenlerin eğitim, iş piyasasına erişim, sağlık ve sosyal yardımlara ulaşımını yönetmelikte belirtilmiş ve bu anlamda yasal güvence altına alınmıştır. Ancak, tanınan bu temel haklara erişimin gerçekleşmesi "sosyal uyum" süreçlerinin başarılı bir şekilde sürdürülmesine bağlı olacağı bildirilmektedir (Elitok, 2013: 169, 171; Elitok & Straubhaar, 2012: 105). Geçici koruma altına alınarak mülteci haklarından yararlanmaları sağlanan Suriyeli sayısı her yıl giderek artmaktadır.

Ev sahibi topluma sosyal uyumlarının sağlanabilmesi için hakları olan eğitim, çalışma, sağlık, barınma gibi temel ihtiyaçların karşılanabilmesi büyük önem taşımaktadır. Sosyal uyum mülteciler ile ev sahibi toplum arasında karşılıklı olarak yaşanan bir süreç olup, uyumu geliştirmeye yönelik Sivil Toplum Kuruluşlarına da kamusal hizmetlerin yanında büyük gereksinim duyulmaktadır. Büyük kitlesel boyutta bir mülteci akını ile karşılaşılan Türkiye için sosyal uyum çalışmalarının etkin hale getirilmesi önemlidir.

Türkiye'deki mültecilerin ülke ekonomisine etkisini inceleyen bir çalışmada; 2011-2017 yılları arasında mülteci göçü etkisiyle Türkiye'de değişen yoksulluk ve refah seviyesi değerlendirilmiştir. Bu amaçla BM Mülteci Örgütü (UNHCR), Türkiye İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü verileri incelenerek mülteci sayısında artış olduğu ve bu durumda Türkiye'deki sosyo-kültürel hayatın ekonomik açıdan olumsuz etkilendiği sonucu çıkarılmıştır (Aydemir Işıklı, & Özmen, 2019: 52). Yapılan bir diğer çalışmada ise Türkiye'de uluslararası göçle artan yabancı sayısının işsizlik üzerindeki etkisi 1995–2019 dönemi ele alınarak incelenmiştir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Göç İdaresi Genel Müdürlüğü verileri zaman serilerinin analizi sonucunda; Türkiye'de bulunan yabancı sayısının fazla olmasının, işsizliğin nedenleri ile ilişkili olduğu sonucuna varılmıştır (Nurdoğan & Şahin, 2019: 2203, 2215). Geçici koruma altına alınan Suriyeli mültecilerin 15-24 yaş arasında 829 bin 664 genci bulunmakta ve gençlerin toplam Suriyeli sayısına oranı %22, 57 olarak belirlenmektedir. Bir başka deyişle geçici koruma altına alınan Suriyelilerin yaklaşık dörtte birinin genç nüfus olduğu ve Türkiye'nin genç nüfus oranı olan %15, 8 ile karşılaştırıldığında daha fazla eğitim ve iş olanağına gereksinim duyulduğu söylenebilir. Bu değerlendirme Nurdoğan ve Şahin'in (2019) yaptığı çalışma sonuçları ile birlikte ele alındığında Suriyeli gençler ve yetişkinler için işsizlik sorununun giderek artacağı öngörülebilir. İnsan hakları bağlamında Suriyeli zorunlu göçmenlere tanınan mülteci statüsü ile geçici koruma altına alınan mültecilere uluslararası yardımların ulaşabilmesi önemlidir. Son on yılın önemli toplumsal olayı olan düzensiz göçmen sorunu ile birlikte düşünülürse Suriyelilerin iş bulma ve nitelikli iş bulma yanında kayıt dışı istihdam alanlarına itilme sorunlarını yaşadıkları bilinmektedir. Bilinen bir diğer önemli gerçek ise mültecilerin çoğunluğunun niteliksiz başka bir deyişle vasıfsız işlerde çalıştığıdır. Bu durum, uluslararası göçün önemli bir başlığı olarak ele alınan "Beyin Göçü" olgusu ile birlikte ele alındığında Türkiye için göç politikalarının çok iyi analiz edilmesinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

SONUÇ

Dünya genelinde, 1945'li yıllar sonrası sanayileşmenin öne çıkması vasıfsız başka bir deyişle düşük nitelikli göçmene olan ihtiyacın karşılanması yönünde göç olgusuna yön vermiştir. Bu konjunktürde, Türkiye'den Batı Avrupa ülkelerine doğru gerçekleşen işçi göçünün yoğunluğu sebebiyle küresel göç hareketleri

içerisinde Türkiye en çok göç veren bir ülke konumunda olmuştur. Günümüzde bu durum küresel gelişmeler sonucunda değişim göstermiştir. Küresel göç hareketinde, küreselleşmenin de etkisiyle göç niceliği ve niteliğinde değişimler yaşanmıştır. Gelişmiş ülkeler için vasıfsız bir başka deyişle düşük nitelikli göçmeler artık ekonomik olarak gerek duyulmayan ve istenmeyen gruplar olarak düşünülmektedir. Gelişmiş ülkeler için nitelikli insan gücüne olan gereksinimin karşılanmasına duyulan ihtiyacın ise beyin göçünü tetiklediği ve teşvik ettiği söylenmektedir.

Göçmenler için Türkiye, tarih boyunca göçe maruz kalan, göç veren ve diğer ülkelere göç etmek için sığınılan bir geçiş ülkesi olmuştur. Günümüzde küreselleşmenin etkisi ile göç veren kaynak ülke, göç alan hedef ülke ve hedef ülkeye ulaşmada geçiş yapılan transit ülke arasındaki farklılıkların sınırların aşılabilirliği nedeniyle azaldığı bildirilmektedir. Başka bir deyişle, göç alan bir ülke aynı zamanda göç veren ülke ya da transit ülke göç alan ülke özelliği de gösterebilmektedir ki bu yapıya uygun örnek olarak Türkiye'nin verilmesi yanlış olmamaktadır. Türkiye'nin Asya ve Avrupa'yı bağlayan bir köprü konumunda olması, mevcut bölgesel olaylarda, Türkiye'yi çatışma, yoksulluk ve felaketten kaçan insanlar için temel varış / hedef ülke ya da geçiş/transit ülkesi konumuna getirmiştir. Türkiye dünyadaki en büyük sığınmacı oranına sahiptir. Türkiye'de 2015 yılının sonunda 2,5 milyondan fazla kişinin Türkiye sınırlarında geçici koruma veya sığınma talep ettiği saptanmıştır. Bu kişilerin büyük çoğunluğunun Suriye, Irak ya da Afganistan vatandaşı olduğu bilinmektedir. Düzensiz göç açısından büyük ilerlemelerin gösterildiği Türkiye'de daha yapılması gerekenler bulunmaktadır. Türkiye'ye düzensiz bir şekilde göç edenlerin belli bir oranı Türkiye'yi geçiş ülkesi olarak kullanırken belirli bir oranı ise işçi olarak kaçak bir şekilde çalışmak ve kalmak amacıyla kullanmaktadır. Bu durum çoğunlukla vatandaşlarını başka ülkelere göç veren bir ülke olarak tanımlanan Türkiye için son yıllarda başka ülkelere göçün gerçekleştiği ve insanların çalışmak için yerleştiği bir ülke olarak mülteci ve düzensiz göçmen sorunlarına çözümler için çaba göstermesiyle sonuçlanmaktadır.

Türkiye, son yıllarda uluslararası göç olgusu kapsamında, beyin göçü veren ülke olarak tanınmaya başlamıştır. Vasıfsız ya da niteliksiz düzeyde tanımlanan işçilerin göçünü engellemeye çalışan başta ABD'nin olduğu gelişmiş ülkeler, söz konusu nitelikli insanların oluşturduğu beyin göçü olduğu zaman bu insanların oluşturduğu payı arttırmak amacıyla rekabet içine girmektedirler. Türkiye, jeopolitik konumu sebebiyle tarihsel süreç içerisinde kitlesel sığınma hareketlerini de içeren sayısı milyonlara varan göçmene ev sahipliği yapmış ve göç hareketlerine maruz kalmıştır. Bu ev sahipliği rolüne eklenen önemli bir diğer rol ise nitelikli insan kaybını başka bir deyişle beyin göçünü tersine çevirme ile ilgilidir. Gelişmekte olan ülkelere, gelişmiş ülkelere beyin göçünün gerçekleşmesi, uluslararası alanda ülkeler arasındaki eşitsizliğin derinleşmesine

yol açmaktadır. Çünkü beyin göçü gelişmiş ve ekonomik olarak çok daha iyi durumda olan ülkelerin daha fazla kalkınmasını ve zenginleşmesini sağlarken, ekonomik durumu kötü ya da orta düzeydeki gelişmekte olan ülkelerin ise daha da yoksullaşmasına neden olabilmektedir.

Türkiye'nin uluslararası göç deneyimi; son yıllarda mülteci akını ile nitelikli insan gücü kaybı olarak tanımlanan beyin göçü ekseninde gerçekleşmektedir. Birbirinden farklı gibi görülen bu iki uluslararası göç kategorisi aslında birbirini etkilemektedir. Türkiye hem geçici koruma altına alınan Suriyelilere, hem de genç nüfusa sahip bir ülke olarak kendi vatandaşının iş talebini karşılayabilmesi istihdama ilişkin sorunları iki katına çıkarıyor olarak ele alınabilir. İş talebinin karşılanması kuşkusuz bireyin sahip olduğu niteliğe uygun biçimde olmalıdır. Sadece iş olanağı değil, yaşam koşullarının, yaşam kalitesini geliştirici özellik göstermesi, ayrıca bireyin, ailesinin iyilik ve refahını geliştirecek düzenlemelerin gerçekleştirilmesine de ihtiyaç göstermektedir. Bu nedenle hem mülteciler hem de beyin göçü kapsamında tüm göçmenlerin; tüm ülkelerde barışın tesis edilmesine, demokratik ortamlara, ekonomik gelişmişlik düzeyine erişmesi göçün tersine çevrilmesi ya da önlenmesi bağlamında önemli olduğu söylenebilir. Türkiye, jeopolitik ve tarihsel faktörlerden kaynaklanan Avrupa, Asya, Orta Doğu ve Kuzey Afrika ile bağlantılı geniş coğrafik bir alanda yerel, bölgesel ve uluslararası olaylar tarafından biçimlenen göç sisteminin önemli bir aktörü olarak değerlendirilmektedir. Uluslararası göç akışında önemli aktör konumunda olan Türkiye önemli sorumluluklar yüklenmektedir. Bu sorumluluklar insan hakları çerçevesinde sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda sürdürülebilir göç politikalarının oluşturulmasını gerekli kılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Acar, E. Ö. (2017). Türkiye’den Oecd Ülkelerine Nitelikli İşgücü Göçü: Bir Panel Veri Analizi. *Uluslararası Ekonomi Ve Yenilik Dergisi*, 3 (1), 1-16.
- Al-Husban, M., & Adams, C. (2016). Sustainable Refugee Migration: A Rethink Towards A Positive Capability Approach. *Sustainability*, 8 (5), 451.
- Aktel, M & Kaygısız, Ü. (2018), Türkiye’de Göç Yönetimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*.23 (2): 579-604.
- Arınç, K. (2018). Doğu Sınırlarından Türkiye’ye Yaya Mülteci Akımı Ve Ortaya Çıkan Sorunlar. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22 (3), 1467-1485.
- Aydemir, C., Işıklı, E. İ., & Özmen, G. (2019). Türkiye’de Mülteci Sorununun Yoksulluk Ve Refah Seviyesine Etkisi. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (1), 52-63.
- Bilgili O. & Siegel M.(2010). Understanding The Changing Role Of The Turkish Diaspora, *Unu Mert Working Papers*. Issn 1871-9872
- Castles, S. (2002). Migration And Community Formation Under Conditions Of Globalization. *International Migration Review*, 36 (4), 1143-1168.
- Czaika, M. & Haas, H. (2014). The Globalization Of Migration: Has The World Become More Migratory? *International Migration Review*, 48 (2), 283-323.
- Dalgıç, T. (1977). Beyin Göçü Sorununa Türkiye Açısından Kısa Bir Bakış... *Eğitim Ve Bilim*, 1 (5).5-6.
- De Haas, H., Czaika, M., Flahaux, M. L., Mahendra, E., Natter, K., Vezzoli, S., & Villares Varela, M. (2019). International Migration: Trends, Determinants, And Policy Effects. *Population And Development Review*, 45 (4), 885-922.
- Deniz, T. (2014). Uluslararası Göç Sorunu Perspektifinde Türkiye. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 181 (181), 175-204.
- Demirhan, Y. & Aslan, S. (2015). Türkiye’nin Sınır Ötesi Göç Politikaları Ve Yönetimi. *Birey Ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (1), 23-62.
- Demir, A. (2016).Farklı Karakterdeki Göçlerin Tarihsel Bir Değerlendirmesi: Türkiye’nin Göç Tarihi. *Middle East Journal Of Refugee Studies*.1 (2): 147-152.
- Elitok, S. P. (2013). Turkish Migration Policy Over The Last Decade: A Gradual Shift Towards Better Management And Good Governance. *Turkish Policy Quarterly*, 12 (1), 161-172.

Elitok, S. P. & Straubhaar, T. (2012). Migration From Turkey To Europe: Betwixt And Between? Europe, Turkey And The Mediterranean Fostering Cooperation And Strengthening Relations. *Europe In Dialogue*, 97-106.

Esenlikci, A. C.& Engin, M. A. (2019). 1960'dan Günümüze Avrupa Birliği Ülkelerinde Yaşayan Türk Göçmenlerin Sorunları. *Hak İş Uluslararası Emek Ve Toplum Dergisi*, 8 (20), 59-77.

Goularas, G. B.& Sunata, U. (2015). Türk Dış Politikasında Göç Ve Mülteci Rejimi. *Moment Dergi*, 2 (1): 12-40.

Gökbayrak, Ş. (2008). Uluslararası Göç Ve Kalkınma Tartışmaları: Beyin Göçü Üzerine Bir İnceleme. *Ankara Üniversitesi Sbf Dergisi*, 63 (03), 65-82.

Güllüpınar, F. (2012). Göç Olgusunun Ekonomi-Politigi Ve Uluslararası Göç Kuramları Üzerine Bir Değerlendirme. *Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (4).

İçduygu, A., Erder, S., & Gençkaya, Ö. F. (2014). Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-Devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere. *Mirekoc Araştırma Raporları*, 1, 2014.

İçduygu, A., Ve Yüksek, D. (2012). Rethinking Transit Migration In Turkey: Reality And Representation In The Creation Of A Migratory Phenomenon. *Population, Space And Place*, 18 (4), 441-456.

İçduygu, A.& Aksel, D. B. (2012). Türkiye'ye Düzensiz Göç. *Ankara: İom Uluslararası Göç Örgütü Türkiye Ofisi*.

İçduygu, A. (2012). 50 Years After The Labour Recruitment Agreement With Germany: The Consequences Of Emigration For Turkey. *Perceptions*, 17 (2), 11.

Johnson, K. A. (2020). International Migration, Development, And Policy: Reconsidering Migration Transition Theory—A Way Forward. *Hatfield Graduate Journal Of Public Affairs*, 4 (1), Article 5. Doi: 10.15760/Hgipa.2020.4.1.5

Karaduman, H. A., & Çoban, E. (2019). Brain Drain In Turkey: An Investigation On The Leading Motives Of Skilled Migration. *Avrasya Sosyal Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6 (7), 322-339.

Kaya, İ. (2008). Avrupalı Türkler: Misafir İşçilikten Avrupa Vatandaşlığına. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 13 (19): 149-166.

Kocadaş, B. (2016). Cumhuriyet Döneminde Yapılan İç Ve Dış Göçlerin Toplumsal Etkileri. *Sosyolojik Düşün*, 1 (1), 11-18.

Köser-Akçapar, S. (2006). Do Brains Really Going Down The Drain? Highly Skilled Turkish Migrants In The Usa And The «Brain Drain» Debate In Turkey. *Revue Européenne Des Migrations Internationales*, 22 (3), 79-107.

- Li, P. S. (2008). World Migration In The Age Of Globalization: Policy Implications And Challenges. *New Zealand Population Review*, 33 (34), 1-22.
- Mallett, R. (2018). Decent Work, Migration And The 2030 Agenda For Sustainable Development. . Geneva: Swiss Agency For Development And Cooperation. Overseas Development Institute- *Odi Briefing*, London.
- Nawrotzki, R. J., Vejiang, L. (2015). Indirectly Estimating International Net Migration Flows By Age And Gender: The Community Demographic Model International Migration (Cdm-Im) Dataset. *Historical Methods: A Journal Of Quantitative And Interdisciplinary History*, 48 (3), 113-127.
- Nurdoğan, A. K., Dur, A. İ. B., & Öztürk, M. (2016). Türkiye'nin Mülteci Sorunu Ve Suriye Krizinin Mülteci Sorununa Etkileri. *İş Ve Hayat*, 2 (4), 217-238.
- Nurdoğan, A. K., Ve Öztürk, M. (2018). Geçici Koruma Statüsü İle Türkiye'de Bulunan Suriyelilerin Vatandaşlık Hakkı. *Suleyman Demirel University Journal Of Faculty Of Economics & Administrative Sciences*, 23 (3): 1163-1172.
- Nurdoğan, A. K., Ve Şahin, M. (2019). Türkiye'ye Yönelen Uluslararası Göç İşsizliğin Bir Nedeni Mi?. *Opus Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11 (18), 2201-2223.
- Pecoud, A. (2020). Philosophies Of Migration Governance In A Globalizing World. *Globalizations*, 1-17. Doi.Org/10.1080/14747731.2020.1774316
- Saxenian, A. (2002). Silicon Valley's New Immigrant High-Growth Entrepreneurs. *Economic Development Quarterly*, 16 (1), 20-31.
- Schiff, M., & Özden, Ç. (Eds.). (2005). *International Migration, Remittances, And The Brain Drain*. Trade And Development The World Bank. *Washington, Dc: World Bank And Palgrave Macmillan*.
- Sirkeci, I., Cohen, J. H. & Yazgan, P. (2012). Turkish Culture Of Migration: Flows Between Turkey And Germany, Socio-Economic Development And Conflict. *Migration Letters*, 9 (1), 33-46.
- Sirkeci, İ., & Yüceşahin, M. M. (2014). Editörden: Türkiye'de Göç Çalışmaları. *Göç Dergisi*, 1 (1), 1-10.
- Şener, B. (2017). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Uluslararası Göç Olgusu Ve Ulusal Güvenlik Üzerindeki Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 6 (1), 1-30.
- Topçuoğlu, R.A. (2016). Göç Yazınındaki Düzenli Ve Düzensiz Göç Kavramları: İnsan Hakları Temelinde Bir Kavramsal Sorgulama. *İnsan Hakları Yıllığı*, 34: 1-20.

Wanniarachchi, H. E., Kumara, J. A. S., & Jayawardana, A. K. L. (2020). An Organizational Perspective On Brain Drain: What Can Organizations Do To Stop It? *The International Journal Of Human Resource Management*, 1-37. Doi: 10.1080/09585192.2020.1758745

Weinar, A., & Von Koppenfels, A. K. (2020). *Highly-Skilled Migration: Between Settlement And Mobility*. Imiscoe Research Series. Springer. World Migration Report.(2020).International Organization For Migration.2019.Geneva.Iom.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

URL-1 www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46774679 Erişim Tarihi: 16.09.2019

URL-2 https://www.kizilay.org.tr/Upload/Dokuman/Dosya/38492657_2017-yili-goc-istatistik-raporu-ocak-2018.pdf Erişim Tarihi: 06.09.2019

URL-3 https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/YillikGocRaporlari/2016_yiik_goc_raporu_haziran.pdf Erişim Tarihi: 06.09.2019

URL-4 <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Uluslararası-Goc-Istatistikleri-2019-33709> Erişim Tarihi:18.09.2020

URL-5 <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> Erişim Tarihi: 14.08.2019